

تحلیل جایگاه بهداشت در مطالعات سوم و چهارم و پنجم دوره ابتدایی

سیده محدثه موسوی

ابواب جمعی اداره آموزش و پرورش استان فارس - شهر گلهدار، لیسانس آموزش ابتدایی، گروه علوم تربیتی، ایران
SeyedehMohadesehMousavi@mihanmail.ir

چکیده

سابقه و هدف: کتاب درسی از مهم ترین و در دست رستین رسانه های آموزشی می باشد که نقش ارزشمندی در نظام تعلیم و تربیت ایفا می کند. بسیاری از پژوهشگران، کتاب درسی را به عنوان یکی از رسانه های کارآمد و اثربخش در زمینه آموزش و پرورش و تامین نیازهای مادی و معنوی دانش آموزان محسوب کرده اند.

مواد و روشها: مطالعه حاضر از نوع توصیفی تحلیلی^۱ است و پس از بررسی مفاهیم با ارائه نتایج به پیشنهادات کاربردی پرداخته شده است. روش تحقیق حاضر توصیفی و روش گردآوری اطلاعات آن، کتابخانه ای است. بدین صورت که از منابع کتابخانه ای نظیر: کتاب، مقاله، منابع خارجی و ... و آموخته های محقق استفاده شده است.

یافته ها: از نظر این پژوهش شاخصهای طرح سلامت با دوازده مولفه های اصلی که هرکدام از این مولفه ها به خورده شاخصهایی تقسیم می شوند تدوین شده است تا با اجرایی کردن این شاخصها و خودره شاخصها سلامت جسمی، روانی، اجتماعی و نیز محیط و محیط زیست و.. را مهیا کند. شاخصهای اصلی طرح نظام سلامت عبارتند از: سلامت جسم، سلامت تغذیه، سلامت محیط، سلامت محیط زیست، سلامت خانواده، حوادث و ایمنی تحرک بدنی، سلامت روانی پیشگیری از رفتارهای پرخطر، کنترل و پیشگیری از بیماریها، معلولیت، بهداشت عمومی یا بهداشت مدارس، واحدهای تحلیلی متون، پرسشها، تمرینها، تصاویر می باشد.

نتیجه گیری: از مباحث ایراد شده نتیجه گرفته می شود که کتاب های آموزشی توانسته اند، در کنار ابزار پیچیده و سریع توسعه یافته ی رسانه ها در سراسر نظام های آموزشی جهان همچنان اهمیت خود را حفظ کنند. بهداشت به زبان فارسی دری «صحت» علم و هنر پیشگیری از بیماریها، طولانی کردن عمر و بالا بردن سلامتی به وسیله کوشش های اجتماعی است. بر همین اساس، برای بهداشت فردی، عمومی، روانی و غذایی تعریفهایی وجود دارد.

واژه های کلیدی: بهداشت، سلامت، بهداشت فردی، مطالعات اجتماعی، دوره ابتدایی.

^۱ analytic-descriptive

مقدمه

در درس آموزش مطالعات اجتماعی در ابتدا چيستی و ماهیت این حوزه ی یادگیری و ویژگی های آن تشریح می ود. سپس، مطالبی درباره ی سه حیطه ی دانش و شناخت، مهارت هاو ارزش ها و نگرش ها با توجه و تأکید بر برنامه ی درسی جدید مطالعات اجتماعی ارائه می شود. بعد از آن به روش های یاد دهی یادگیری، طراحی واحد یادگیری و کاربرد برخی نظریه های یادگیری در آموزش این رشته اشاره می شود. با توجه به این که سه رشته ی جغرافیا، تاریخ و مدنی محورهای اصلی این حوزه یادگیری اند لذا برخی نکات و موارد ضروری پیرامون آموزش این رشته ها توضیح داده می شود. بعد مواد آموزشی(بسته ی آموزشی) مطالعات اجتماعی بررسی شده و در آخر به ارزش یابی از این درس پرداخته خواهد شد. مطالعات اجتماعی دانشی است که از انسان، روابط او با محیط های اجتماعی، فرهنگی و طبیعی تحولات زندگی بشر در گذشته، حال و آینده وجنبه های گوناگون آن (سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و محیطی) بحث می کند.چنین تعریفی از مطالعات اجتماعی، اولاً حاکی از آن است که مطالعات اجتماعی با علوم هفت گانه ی اجتماعی، یعنی تاریخ، جغرافیا،مردم شناسی، جامعه شناسی، علوم سیاسی، اقتصاد و روان شناسی ارتباط دارد. ثانیاً به ارتباط بین علوم اجتماعی برای رسیدن به فهمی وسیع تر اشاره می کند. مطالعات اجتماعی در اغلب کشورها به شیوه ی کم و بیش درهم تنیده و با زبانی ساده، متناسب با سطح رشد ادراکی کودکان ونوجوانان ارائه می شود.

روش پژوهش

پژوهش حاضر، با هدف تحلیل محتوای کتب درسی دوره ابتدایی، از نظر پرداختن به سازه سلامت روانی به بررسی و واکاوی مولفه های این سازه از قبیل: حس مسیولیت پذیری، حس اعتماد به خود، هدف مداری، ارزش های شخصی، فردیت و یگانگی، می پردازد. روش این پژوهش، کیفی از نوع تحلیل محتوای کیفی کتب از طریق فهرست واری محتوای کتاب ها می باشد و واحد تحلیل نیز صفحات(متن، پرسش ها، فعالیت ها و تصاویر) می باشد. روش پژوهش در این مطالعه از نظر ماهیت، کیفی و از نقطه نظر ، شیوه ی گردآوری اطلاعات، از نوع کتابخانه ای-اسنادی است . روند انجام پژوهش نخست با مراجعه به منابع معتبر و مرتبط داخلی و خارجی در زمینه ی موضوع پژوهش انجام گرفت . پس از آن، ضمن بررسی محورهای اساسی، کلیدواژه ها و مفاهیم بنیادی آن گزیده شدند؛ و در ادامه به جایگاه و ارتباط مفاهیم پرداخته شد.این روش تحقیق از نوع روش تحقیق نظری است که با روش تحلیل محتوا و با رویکرد کیفی انجام گرفته است.ابزار جمع آوری اطلاعات، فیشهای برداشت شده از کتب گوناگون و از طریق مطالعه کتابخانه ای بوده است. قلمرو تحقیق، کلیه منابع اصلی و دست اول و همچنین منابعی بوده است که دیگران به صورت نقد در خصوص آنها تدوین نموده و به زبان های انگلیسی و فارسی بوده است. در این مورد محقق به سراغ منابع اولیه و کتاب ها، آثار و نوشته های دست اولی که به طور مستقیم و غیر مستقیم به موضوع اشاره نموده رفته است. بر اساس تحلیل منابع، یافته های پژوهش را ارائه داده است و در نهایت این یافته ها را مورد بحث قرار داده است . شیوه انتخاب منابع که مبنا تحلیل قرار گرفته است، عمدتاً اصالت منبع ، موثق بودن و مرجعیت نویسنده یا نویسندگان بوده است. همچنین قابلیت دسترسی به منابع نیز وجهه نظر قرار گرفته است . روش تحقیق به منظور وصول به اهداف ، روش توصیفی – تحلیلی است که در آن ضمن توصیف اطلاعات جمع آوری شده، اطلاعات نیز مورد تحلیل قرار گرفته است .گرد آوری اطلاعات با روش کتابخانه ای صورت گرفته است . در این روش اطلاعاتی گردآوری می شود که به لحاظ ماهیت کیفی اند و در کتابخانه نگهداری می شوند . منابع کتابخانه ای مورد استفاده عبارتند از کتاب ، مقاله و دیگر آثار مکتوب اعم از کاغذی و الکترونیکی و بخشی از گرد آوری اطلاعات در روش مذکور از طریق فیش نویسی صورت گرفته است . در شیوه پردازش اطلاعات عمدتاً از استنتاج یا استدلال استفاده شده است. برای سازماندهی هرچه بهتر تحقیق بر اساس سوالات اصلی و فرعی، ابتدا مفهوم شناسی موضوع و سپس تحلیل محتوا مورد بحث قرار می گیرد و در پایان به جمع بندی و نتیجه گیری بحث می پردازیم.

مبانی نظری

تعریف آموزش و پرورش دوره ابتدایی

در جوامع بدوی، مجموعه میراث فرهنگی بسیار اندک بوده و سطح دانش و مهارت‌ها آن چنان وسیع نبود، در نتیجه نیازی به نظام آموزشی منسجم با سبک برنامه خاص احساس نمی‌شد. آموزش، بیشتر از طریق خانواده انجام می‌شد و جنبه غیر رسمی داشت با گذشت زمان در کشورهای مختلف، نظام‌های آموزشی رسمی با ساختار بسیار منظم و برنامه ریزی شده، شکل گرفت. [۱]. در ایران با وجود تاریخ و تمدن کهن، سیستم آموزشی در طول تاریخ دچار تحول گردیده و تحولات بسیار وسیعی در مقاطع مختلف رخ داده است؛ البته دوره ابتدایی با این اسم، در نظام آموزشی ایران وجود نداشت. قبل از تشکیل نظام آموزشی نوین، در ایران بیشتر مکتب‌خانه و مدارس دینی وجود داشت، افراد روحانی، مکتب‌خانه را اداره می‌کردند و دروس قرآن و ادبیات فارسی به کودکان آموخته می‌شد [۲]. بعد از انقلاب مشروطه در سال ۱۲۹۰ هجری شمسی، قانون معارف برای اولین بار تصویب شد، در نتیجه آموزش ابتدایی را به عنوان اولین مرحله ساختار نظام آموزشی نوین ایران معرفی نمود و لزوم بسط و گسترش آموزش ابتدایی نوین در تاریخ ایران، برای اولین بار مطرح شد. در سال ۱۳۲۲ طبق قانون تعلیمات اجباری، آموزش ابتدایی به عنوان یک دوره آموزش عمومی و تعلیمات اجباری، مطرح و همگانی شد طبق ماده دوم قانون تعلیمات اجباری، طول دوره آموزش ابتدایی، شش سال تعیین شد، ولی در سال ۱۳۴۵ هجری شمسی، مدت این دوره به پنج سال تقلیل پیدا کرد [۳].

اهمیت دوره ابتدایی

آموزش ابتدایی، به عنوان اولین مرحله آموزش همگانی مطرح است، البته آموزش پیش دبستانی به علت کمبود امکانات، همگانی نمی‌باشد [۴]. از آنجا که برخی از خانواده‌ها، از امکانات کافی مادی و فرهنگی برای آموزش محروم می‌باشند، آموزش ابتدا مرحله در ساختار نظامی موجب کاهش نابرابری‌های فرهنگی می‌گردد. آموزش ابتدایی، کودکان را برای مقاطع بالاتر آماده می‌کند و چنانچه از نظر کمی و کیفی در سطح بالاتری ارائه شود، افت تحصیلی و ترک تحصیل در مقاطع بعدی، کمتر می‌شود [۵].

اهداف آموزش سلامت در مطالعات سوم و چهارم و پنجم دوره ابتدایی

۱- دادن آگاهی به مردم: این هدف با آگاهسازی مردم و انتشار دانش علمی در باره پیشگیری از بیماری‌ها و ارتقای سلامت تحقق می‌یابد. آگاهی یافتن موانع پیش‌دآوری و پندار نادرست را از بین می‌برد. ۲- ایجاد نگرش مثبت: هدف دوم آموزش سلامت از هدف اول مهم‌تر است چون تنها آگاه کردن مردم از سلامت و بهداشت کافی نیست. مردم باید علاقه مند شوند که عادات و روش زندگی خود را دگرگون سازند. ۳- رفتار سلامت: نهایت هدف آموزش سلامت تغییر رفتار و جایگزین کردن رفتارهای سلامت‌زا در جامعه است. ۴- آموزش سلامت با بالا بردن سطح دانش و مهارت افراد به آنها کمک می‌کند تا در مورد سلامت خود و خانواده و جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کنند قادر به تصمیم‌گیری شوند. ۵- در آموزش سلامت تعالی رفتارهای سالم در جامعه اعم از سلامت محوری در رفتار و نگرش سیاستمداران، ارتقای سلامت در برنامه ریزی‌های محلی و رفتارهای سلامت‌گرایانه در آحاد مردم دنبال می‌شود. ۶- هدف آموزش سلامت قرار دادن سلامت به عنوان یک ارزش اجتماعی، تشویق مردم در استفاده صحیح از خدمات بهداشتی و آگاه کردن آنها از نیازهای خود و الویت بندی آنها و جلب همکاری و مشارکت آنها برای رسیدن به جامعه سالم و سلامت جامعه است. ۷- آموزش سلامت تقاضای استفاده از مراکز بهداشتی را در طول زندگی افراد کاهش داده و موجب "افزایش زندگی برای سالها" خواهد شد. بنابر این می‌تواند در کاهش تقاضا و هزینه‌های خدمات درمانی بسیار موثر باشد. ۸- دیدگاه آینده‌نگرانه آموزش سلامت بر رویکرد مکتب اصالت "نشاط" اهمیت آموزش سلامت را به عنوان یک رویکرد برای توانمندسازی مردم و جوامع در برخورداری از یک زندگی باکیفیت و پرنشاط نشان می‌دهد [۶].

بهداشت محیط خانه در مطالعات سوم و چهارم و پنجم دوره ابتدایی

بهداشت محیط خانه از ابعاد مختلف، دارای اهمیت است. رفع نیازهای جسمی و روحی افراد ساکن در منزل، جلوگیری از انتشار بیماریها، دفع بهداشتی فضلاب و زباله، داشتن نور و تهویه مناسب، نبودن سر و صدای بیش از حد، پیشگیری از حوادث برای کودکان و سالمندان و ... از جمله موارد اهمیت بهداشت محیط خانه است. در صورتی که بدانیم کمبود نوز منزل، رطوبت، گرد و غبار، هر یک سبب چه بیماریهایی خواهند شد به این موارد در بهداشت محیط خانه ها توجه بیشتری خواهیم کرد.

۱. مسکن بهداشتی، حفاظت جسمی و سر پناه انسان را تأمین می نماید.
 ۲. جای شایسته برای کارهای آشپزی، غذاخوری، شستشو و دفع را تأمین می نماید.
 ۳. ساخت و نگهداری آن به گونه ای است که از انتشار بیماریهای واگیر، جلوگیری می نماید.
 ۴. ساکنان را در برابر خطر آلودگی و سر و صدا حفاظت می کند.
 ۵. در ساخت آن از مواد خطرناک و سمی استفاده نشده است [۷].
- رعایت نکاتی که برای تأمین معیارهای بهداشتی، ضروری است
۱. محل خانه: خانه باید در جای مناسب و بالاتر از محیط اطراف باشد.
 ۲. ظرفیت اتاقها: رعایت ظرفیت اتاقها با توجه به تعداد افراد خانواده اهمیت دارد.
 ۳. تأمین حرارت و تهویه مناسب: برای تأمین سلامتی افراد خانواده، حرارت داخل ساختمان در فصول سرد سال ۱۸ درجه و در فصول گرم ۲۱ درجه توصیه می شود.
 ۴. نور و روشنایی: محل ساختمان اتاقها و در و پنجره های آن باید به گونه ای باشد که نور خورشید بتواند به راحتی به درون اتاق بتابد.
 ۵. پیشگیری از حوادث و سوانح در خانه: کارهای مربوط به پخت و پز باید در آشپزخانه یا محل مجزایی انجام گیرد.
 ۶. توالت و دستشویی: منازل مسکونی باید مجهز به توالت و دستشوییهای بهداشتی و قابل شستشو باشند.
 ۷. جمع آوری و دفع زباله: جمع آوری و دفع زباله در محل مسکونی باید به طور صحیح انجام شود.
 ۸. محل زندگی در روستاها: در روستاها محل زندگی انسان، باید از محل نگهداری دامها کاملاً مجزا باشد [۸].

بهداشت در اسلام در مطالعات سوم و چهارم و پنجم دوره ابتدایی

امروزه، موضوع بهداشت و ضرورت حفظ آن، از چنان اهمیتی برخوردار گردیده است که سازمان ها و نهادهایی در سطح جهانی، منطقه ای و کشوری درباره این موضوع، مشغول فعالیت شده اند و تلاش وسیعی صورت گرفته است تا با بیان برنامه های مناسب، ارائه راه کارها و تشویق افراد، سطح بهداشت را در تمامی زمینه ها بالا ببرند. نگرش جدیدی که میزان بهداشت هر جامعه را یکی از شاخص های رشد آن می داند، ناشی از همین تلاش جهانی است. در قرن اخیر، مسئله بهداشت از ابتدایی ترین موضوع یعنی بهداشت فردی و جسمی آغاز گردید؛ اما به مرور زمان و با روشن شدن سایر ابعاد انسان و زندگی او، موضوعات بهداشتی و شعاع آن، گسترش یافته است. امروزه، اصطلاحات و موضوعاتی مانند بهداشت روانی، بهداشت خانوادگی، بهداشت اجتماعی، بهداشت اقتصادی، بهداشت تغذیه، بهداشت کار، بهداشت محیط و بهداشت مسکن و محیط زیست رایج گردیده و هریک، دارای حیطة تخصصی خود می باشند. اکنون باید دید که دین اسلام، به موضوع مهم بهداشت، چگونه نگرسته است. [۹] دین اسلام در همه ابعاد، پیش رفته و فراگیر است. به انسان و اجتماع همه جانبه می نگرند و آموزه های آن شامل همه ضروریات زندگی می باشد. بنابراین، لازم است به امر بهداشت که یکی از امور مهم زندگی انسان به شمار می آید، نیز به طور ویژه، توجه داشته باشد. به همین جهت در آیات و روایات، احکام و راهنمایی های فراوانی پیرامون این موضوع وجود دارد که می توان با کنکاش در آنها نظام بهداشتی دین اسلام را به دست آورد. در این نوشتار مختصر نمی توان تمامی جهات نظام بهداشتی دین اسلام را آورد؛ ولی می توان برخی ویژگی های این نظام را برشمرد: ۱. ایجاد انگیزه قوی برای رعایت بهداشت: اسلام بر موضوع بهداشت و نظافت تأکید فراوان کرده و رساترین تعبیر ممکن را در این زمینه، به کار برده و نظافت را

جزئی از ایمان و لازمه ایمان معرفی نموده است. در واقع یکی از ویژگی های دین اسلام، تشویق انسان به رعایت پاکی در ابعاد گوناگون زندگی است؛ زیرا خواسته ذاتی و فطری هر انسان، دوری از آلودگی های جسمی و روحی است. اسلام با قراردادن نظافت در برنامه عبادی فرد مسلمان، انگیزه لازم را در او ایجاد نموده است تا بهداشت و پاکیزگی را رعایت نماید [۱۰]. به هر مقدار که می توانید نظافت را رعایت کنید؛ زیرا خداوند متعال، اسلام را برپایه نظافت بنا نهاده و هرگز کسی وارد بهشت نمی گردد؛ مگر آنکه پاکیزه باشد. بنابراین، نظافت و بهداشت در اسلام، ضابطه مند و تحت نظام خاصی است. به طوری که فرد مسلمان، خود را ملزم می داند بهداشت را امری شرعی و دینی بداند و آن را در هر حال و به طور مستمر رعایت نماید. ۲. جامعیت: نظام بهداشتی اسلام، برنامه ای فراگیر می باشد که از بهداشت فردی در بعد جسمی (شامل بهداشت اعضای بدن و ابزار و لوازم فردی) و روانی آغاز می گردد و آن گاه به ارتباط فرد با سایر افراد می پردازد که با عنوان بهداشت خانوادگی، بهداشت اجتماعی، بهداشت حرفه ای، بهداشت محیط، بهداشت مسکن، بهداشت تغذیه، بهداشت اقتصادی و ... می توان آموزه های فراوانی در دین اسلام یافت. ۳. دارای ضمانت اجرایی: در نگاهی گذرا به آموزه های دینی می توان دریافت که بسیاری از نظام آموزشی اسلام در قالب احکام شرعی (وجوب، استحباب، حرمت و کراهت) بیان گردیده است. این گونه بیان، می تواند برای فرد مسلمان به عنوان یک تکلیف مطرح باشد که خود را ملزم به رعایت آن بداند. به عبارتی دیگر، قرار دادن مسائل بهداشتی در برنامه عبادی فرد مسلمان، انگیزه لازم را در وی برای اجرای این امور ایجاد می نماید و در حقیقت نوعی ضمانت اجرا است. ۴. سازگاری با فطرت: قوانین بهداشتی در اسلام با ظرفیتی خاص طراحی و بیان گردیده است تا با طبیعت و فطرت انسانی سازگار باشد. شاید قرارداد بهداشت و پاکیزگی در بطن دین به این جهت باشد که خداوند در فطرت آدمی، طلب پاکی و بیزاری از ناپاکی (اعم از جسمی، روانی، روحی و...) یا میل و گرایش به پاکیزگی و تنفر از ناپاکی ها را به ودیعت نهاده است. توصیه های مطرح در آموزه های دینی نیز بیانگر این امر فطری و یادآوری آن به انسان می باشد [۱۱].

عوامل خانوادگی موثر بر بهداشت در مطالعات سوم و چهارم و پنجم دوره ابتدایی

خانواده جایگاه مهمی در رشد شخصیت افراد دارد. اغلب افراد دچار مشکلات مختلف شخصیتی و روانی که فاقد بهداشت و سلامت روانی هستند از خانواده های ناسالم برخاسته اند. از اینرو در تامین بهداشت روانی افراد خانواده جایگاهی مهمی دارد و ضروری است راهکارهای مناسب در تامین بهداشت روانی خانواده شناسایی و به مرحله اجرا گذارده شود. در این راستا ضروریست عواملی که محل بهداشت روانی خانواده ها هستند شناسایی و روشهای مقابله با آنها توصیه گردد. روشن است عدم تامین بهداشت روانی خانواده، تلاشهای فردی برای رسیدن به اهداف و پیشرفتهای فردی و اجتماعی را با مانع روبرو خواهد ساخت [۱۲].

▪ شیوه های ارتباطی موجود در خانواده

شبکه ارتباطی که فرد در آن قرار دارد عامل مهمی در تامین بهداشت روانی فرد هستند. از اینرو شیوه های ارتباطی نامناسب تاثیرات مضر روی فرد و سلامت او خواهند داشت. خانواده های سرد و فاقد روابط گرم و محبت آمیز، خانواده های دارای روابط خصومت آمیز، شیوه های ارتباطی شدیداً وابسته معمولاً ناسالم گزارش شده اند. برقراری شیوه ارتباطی منطقی، محترمانه و در عین حال گرم و صمیمانه مدنظر متخصصان بهداشت روانی خانواده است [۱۳].

▪ مهارت های زندگی اعضای خانواده و نقش آن در بهداشت روانی خانواده

لازم است تک تک اعضا خانواده با مهارت های لازم برای زندگی آشنا باشند. روشن است والدین در خانواده نقش مهمی در ترویج استفاده از مهارت های سالم زندگی در خانواده دارند. پدران و مادران که فاقد مهارت های مفید زندگی هستند با عدم تامین الگوی مناسب برای فرزندان مشکلاتی را برای آنها فراهم می کنند. به عنوان مثال کودکی که همواره دیده است والدین او در مقابل ناملایمات زندگی با پرخاشگری و منازعه برخورد می کنند با احتمال بسیار بیشتری همین روش را در مسائل مربوط به خود در خانواده و حتی در بیرون از خانواده بکار خواهد بست [۱۴]. از اینرو لازم است خانواده ها با آگاهی و کسب اطلاعات لازم در زمینه شیوه های صحیح مهارت های زندگی مثل کنترل و مدیریت استرس، برنامه ریزی برای زندگی، مدیریت اقتصادی خانواده

، مدیریت ارتباطات برون خانوادگی ، کنترل هیجانات ، آموزشهای مربوط به اجرای قاطعیت و جرات مندی به تامین بهداشت روانی افراد خانواده مبادرت ورزند.

▪ اقتصاد خانواده و نقش آن در بهداشت روانی خانواده

وضعیت اقتصادی خانواده با تأثیری که در فضای کلی زندگی می‌گذارد نقش خود را بر بهداشت روانی خانواده اعمال می‌کند. مشکلات اقتصادی اغلب موجب بوجود آمدن مشکلات دیگری برای خانواده می‌شوند و خانواده ناچاراً با معنویات و محرومیت‌های در سبک‌های زندگی و تصمیم‌گیری مواجه می‌شود که مجبور است با آنها دست و پنجه نرم کنند. تحقیقات نشان می‌دهد که اغلب شرایط نامناسب در فضای خانواده اعم از مزاحه و سایر مسائل در شرایط رکود اقتصادی خانواده که خانواده با نوعی بحران اقتصادی مواجه است افزایش می‌یابد. طبقه متوسط اقتصادی از بهداشت روانی مناسبی بهره می‌برند. در واقع مسائل اقتصادی زمینه ساز بروز مشکلات مختلف ارتباطی و روانی افراد خانواده می‌شوند و با کاهش توانمندی‌های روانی افراد مقابله با این مشکلات را برای خانواده با مانع مواجه می‌سازند. درگیری فکری واقعی برای حل مشکلات مالی خانواده ، مشغله ذهنی با پیدا کردن راه‌های افزایش درآمد خانواده اغلب به کاهش ظرفیت تحمل افراد منجر می‌شوند. در این حالت فرد با کوچکترین ناملایمتی واکنش‌های شدیدی ممکن است از خود نشان دهد. همچنین تلاش و تقلا برای بالا بردن در آمد خانواده و حفظ آن با تحت تأثیر قرار دادن گرمی و صمیمیت روابط خانواده کاهش مدت زمان با هم بودن اعضا نقش منفی خود را اعمال می‌کند [۱۵].

▪ ازدواجهای مناسب در تامین بهداشت روانی خانواده

در تشکیل یک خانواده سالم که بتواند از بهداشت روانی خوبی بهره‌مند گردد انتخاب مناسب و ازدواج موفق مرحله اولیه است. لازم است در ازدواج که اولین مرحله تشکیل خانواده به شمار می‌رود و پایه‌های اساسی تامین بهداشت روانی خانواده ریخته شود. در این راستا توافق شخصیتی ، اقتصادی ، فرهنگی و فکری حائز اهمیت است که توصیه می‌شود با یاری از مشاوران و متخصصات امر صورت بگیرد. ازدواجهای نامناسب که در آن همسران از عدم همخوانی شخصیت‌هایشان رنج می‌برند و یا مشکلات دیگری دارند در طول زندگی محل بهداشت روانی آنها و فرزندان خواهد بود [۱۶].

بهداشت عمومی در مطالعات سوم و چهارم و پنجم دوره ابتدایی

بهداشت عمومی یعنی پیشگیری از بیماری‌ها و ارتقای سلامت و افزایش طول عمر بشر با استفاده از اقدامات سازماندهی شده مردمی و سازمان‌های دولتی و خصوصی است که براساس آموزه‌های دینی بر آن توجه و تأکید فراوانی شده است. بهداشت مجموعه‌ای از علوم مختلف است و بطور کلی منظور از آن ، انجام کارهایی برای جلوگیری از ابتلای مردم به بیماری و رسیدن به سلامتی است. تعریف سازمان بهداشت جهانی (WHO) از بهداشت به صورت زیر است: بهداشت علم و هنر پیشگیری از بیماریها و طولانی کردن عمر و ارتقاء سلامتی بوسیله کوشش‌های متشکل اجتماعی است [۱۷]. با فراهم آوردن این امکانات سلامتی مردم تامین می‌شود. البته امروزه دامنه بهداشت عمومی توسعه یافته است و تامین سلامتی سالخوردگان ، مادران ، تغذیه ، جامعه ، نوتوانی ، آلودگی هوا و آلودگی صوتی جزء وظایف بهداشت قلمداد شده است. در علوم تجربی عوامل در شرایط یکسان نتیجه یکسان بدست می‌دهند، یعنی از ترکیب دو اتم هیدروژن با یک اتم اکسیژن ، آب بدست می‌آید. اما باید توجه داشت که در مورد یک امر بهداشتی مثل واکسیناسیون ، تنها جنبه علمی قضیه کافی نیست. زیرا یک برنامه بهداشتی موفق لزوماً در منطقه و فرهنگ دیگر موفق نمی‌باشد، چون جنبه‌های اجتماعی ، اقتصادی ، روانی و ... نیز موثرند. پس بهداشت هنر است. هدف دیگر بهداشت ، طولانی کردن عمر انسان است. عوامل مختلفی بر طول عمر اثر دارند و از آن جمله رفاه اقتصادی ، آرامش فکری ، خدمات پزشکی ، تغذیه ، حقوق بشر ، آموزش ، ارتباط مردم با دوست و با همدیگر ، آزادی و روابط دولت و ملت است. باید توجه داشت باشیم که امروزه اصطلاحات متفاوتی از نظر ظاهر برای بهداشت مطرح است. مثل بهداشت جامعه ، جامعه شناسی بهداشت ، پزشکی اجتماعی ، پزشکی جامعه نگر و ... که در واقع همگی مترادف بهداشت عمومی هستند. باید گفت مفهوم تمام این عناوین یکی است، ولی طرز نگرش آنها باهم متفاوت است، چون نیازهای جوامع باهم تفاوت دارد [۱۸]. بعد سومی هم مطرح است و آن این که باید آینده افراد را برای پرورش استعدادها در نظر بگیریم که مترادف با هدف‌های حیاتی‌اند و منظور از

هدفهای حیاتی این است که انسان چنان تکامل کند که خلیفه‌الله روی زمین باشد. زمانی این امر محقق می‌شود که فرد از نظر فیزیولوژیکی، روانی و عاطفی و بعد فلسفی و ... در سطح عالی باشد و آن سلامتی در موازات اهداف حیات است، چرا که ما هر قدر امکانات بیشتری را بتوانیم ایجاد کنیم، برای تبدیل استعدادهای بالقوه به بالفعل در راستای سلامتی مردم قدم برداشته‌ایم. بنابراین وظایف دیگر بهداشت عمومی تهیه آب آشامیدنی سالم در هر منطقه و واکسینه کردن مردم و کاهش مرگ و میر می‌باشد [۱۹].

آموزش بهداشت فردی در مطالعات سوم و چهارم و پنجم دوره ابتدایی

بهداشت علم و هنر پیشگیری از بیماری‌ها، طولانی کردن عمر و ارتقا سلامتی به وسیله کوشش‌های متشکل اجتماعی است. بر همین اساس، تعاریفی برای بهداشت فردی، بهداشت عمومی، بهداشت روانی و بهداشت غذایی وجود دارد. بهداشت فردی پایه اصلی سلامت فرد و در نهایت یک جامعه را تشکیل می‌دهد. با رعایت چندین نکته ساده و روزمره در زندگی فرد، امنیت بالایی برای وی حاصل می‌شود که نتیجه آن پیشگیری بهتر از درمان خواهد بود. هدف بهداشت غذایی پیشگیری از آلودگی غذایی، گسترش بیماری‌ها، و جلوگیری از مسمومیت غذایی است. قوانین بهداشتی غذایی راه‌های امنی را برای آماده کردن و نگهداری مناسب مواد غذایی، و خوردن درست غذا ذکر می‌کنند. بهداشت فردی متشکل از روش‌ها و اصولی جهت پیشگیری از بروز انواع بیماری‌ها و پاکیزه نگه داشتن اعضای بدن است. بهداشت فردی پایه اصلی سلامت فرد و در نهایت یک جامعه را تشکیل می‌دهد. با رعایت چندین نکته ساده و روزمره در زندگی فرد، امنیت بالایی برای وی حاصل می‌شود که نتیجه آن پیشگیری بهتر از درمان خواهد بود [۲۰].

درس مطالعات اجتماعی براساس برنامه درسی ملی

در برنامه درسی ملی، ۱۳۹۱ آمده: حوزه تربیت و یادگیری علوم انسانی و مطالعات اجتماعی به مطالعه کنش‌ها و تعاملات انسانی و توانایی ایجاد رابطه مثبت و سازنده با «خلق» حول محور «رابطه با خدا» و درک موقعیت و فراموقعیت فرد و جامعه می‌پردازد؛ و در پی تقویت و پرورش کنش‌های مطلوب و متناسب با نظام معیار اسلامی است. آموزش‌های این حوزه برخاسته از فرهنگ و تاریخ جامعه، در خدمت هویت تاریخی و فرهنگی آن است و بسترهای لازم برای تحقق عدالت و پیشرفت را فراهم می‌آورد. دانش‌آموزان باید بتوانند ویژگی‌های تمدن و فرهنگ ایرانی اسلامی و تأثیر آن را بر توسعه جامعه بشری درک کنند و نقش خود را در جهان امروز برای حفظ و ارتقای موقعیت و جایگاه ایران بین کشورهای منطقه و در سطح جهان بشناسند [۲۱].

اهداف و ویژگیهای مطالعات اجتماعی سوم و چهارم و پنجم دوره ابتدایی

به طور کلی درس مطالعات اجتماعی دارای سه مقوله مشخص شناخت و علم، اخلاق، و شایستگی است که در هر مقوله مضامین مرتبط به کار گرفته شده‌اند و انتظار می‌رود دانش‌آموزان در پایان این دوره بتوانند:

الف) در قلمرو شناخت و علم: علل و عوامل دخیل در دگرگونی‌ها و تغییرات منابع، مکان‌ها، فعالیت‌های اقتصادی و نظام‌های اجتماعی طی زمان را درک کنند. مفاهیم: زمان، تداوم و تغییر، نظام اجتماعی، فضا و مکان، فرهنگ، هویت، منابع و فعالیت‌های اقتصادی. ب) در قلمرو اخلاق: به کشور ایران و پیشرفت و آبادانی آن، میراث فرهنگی، نظام جمهوری اسلامی، و فرهنگ و هویت اسلامی - ایرانی خود احساس تعلق و افتخار کنند. مفاهیم: میهن‌دوستی، مسئولیت‌پذیری، حق‌طلبی و تعاون. ج) در قلمرو شایستگی: توانایی بررسی و کندوکاو در موضوع‌های محیطی و اجتماعی و مراحل مختلف آن (شامل طرح سؤال‌های روشن، شناسایی منابع اطلاعات، تفسیر و تجزیه و تحلیل مدارک و شواهد، جمع‌آوری داده‌ها و ...) را به دست آورند.

ویژگیهای مطالعات اجتماعی: ۱- متغیر بودن مفاهیم ۲- توجه به ارزشها ۳- آزمایشگاه علوم اجتماعی ۴- تاثیر دیدگاه معلم اجتماعی ۵- انتقال مفاهیم ۶- تحول مطالعات اجتماعی ۷- مشکلات بررسی زمان و مکان در گذشته [۲۲]

علوم اجتماعی مجازی سوم و چهارم و پنجم دوره ابتدایی؛ درسی تمام ساحتی

در این باره می‌توان از منطبق‌سازی جریان تدریس تجربه‌شده درس مطالعات اجتماعی بر اساس راهکارهای فضای مجازی در سند تحول بنیادین سخن گفت:

- * استفاده از ظرفیت برنامه‌های درسی، منابع آموزشی، و شبکه ملی اطلاعات و ارتباطات برای تقویت معرفت و باور به معارف الهی (حیطه خدمت‌محوری / ساحت عبادی-اعتقادی).
- * استناد به آیات مبارکه قرآن کریم هنگام تدریس، همراه با صوت و تصویر و استفاده از محتوای فیلم مرتبط.
- * ایجاد حس قدردانی و شکرگزاری نسبت به خداوند رحمان با انجام تکالیف عملکردی.
- * ایجاد شبکه متنوعی از محیط‌های یادگیری، مانند موزه‌ها، کتابخانه‌ها، آزمایشگاه‌ها و کارگاه‌ها، و عینی‌تر کردن محتوای آموزشی کتاب‌های درسی مدرسه (حیطه خلق / ساحت علمی - فناورانه).
- * معرفی وبسایت‌های آموزشی مورد تأیید.
- * معرفی محیط‌های مجازی متنوع یادگیری (کارگاه‌ها، کتابخانه‌ها و ...).
- * تعامل اثربخش با متخصصان مراکز فرهنگی و اجتماعی و استفاده از ظرفیت رسانه‌ها در این باره (حیطه خلق / ساحت سیاسی-اجتماعی و علمی - فناورانه).
- * امکان برقراری تماس صوتی و تصویری با مراکز مربوطه.
- * امکان برگزاری پخش زنده با متخصصان در این مراکز.
- * ارتقای کیفیت فرایند تعلیم و تربیت با تکیه بر استفاده هوشمندانه از فناوری‌های نوین (حیطه خود و خلق / ساحت علمی - فناورانه).
- * استفاده از انواع برنامه‌های کاربردی هوشمند در هنگام تدریس.
- * تقویت استعدادهای دانش‌آموزی در راستای تولید انواع محتواهای درسی و ساخت وسایل کمک‌آموزشی (حیطه خود/ساحت هنری-زیباشناختی).
- * تعیین تکالیف عملکردی متنوع در اشکال مختلف (خلاصه‌نویسی درس در قالب‌های گوناگون اینفوگرافی، روش خورشیدی، تکالیف مصور، و ...).
- * واگذاری تدریس بخش‌هایی از درس به صلاح‌دید دبیر به کمک انواع رسانه‌های آموزشی.
- * اختصاص بخشی از برنامه‌های آموزشی به معرفی حرفه‌ها، هنرها، آیین و رسوم و شرایط اقلیمی و جغرافیایی استان‌ها به ویژه در مناطق روستایی و عشایری، با رعایت استاندارد کیفیت (حیطه خود / ساحت اقتصادی - حرفه‌ای و هنری - زیباشناختی).
- * تقویت استعداد دانش‌آموزی با ساخت، تولید و فروش انواع ایده‌ها و هنرهای دانش‌آموزی، و کسب و کار مجازی.
- * تعیین تکالیف عملکردی در جهت شناسایی فرصت‌ها و هنرهای خانوادگی، بومی و منطقه‌ای دانش‌آموزان.
- * برگزاری نمایشگاه و بازارچه‌های مجازی از دست‌سازه‌های دانش‌آموزان.
- * تدوین اصول راهنما و پودمان‌های آموزشی برای ایجاد هماهنگی و هم‌سویی آن‌ها با هم و با اهداف نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی (حیطه خود و خلقت / ساحت زیستی-بدنی).
- * برگزاری دوره‌های مجازی آموزشی سلامت و بهداشت روان و پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی.
- * گرامیداشت رویدادهای تقویمی (هفته نجوم / روز درخت‌کاری / روز هوای پاک) با انجام تکالیف عملکردی محیط زیستی. [۲۳]

ارتباط با انسان در مطالعات سوم و چهارم و پنجم دوره ابتدایی

دروس مطالعات اجتماعی مجموعه‌ای بسیار ساده از موضوعات متفاوت مانند تاریخ، جغرافیا، اقتصاد، مردم‌شناسی، جامعه‌شناسی و روان‌شناسی می‌باشد که در ارتباط با انسان است. این علوم بدون این که هویتشان زیر سوال برود همگی با هم به کودک آموزش داده می‌گردد. فردی از نظر اجتماعی رشد یافته است که به راحتی بتواند با استفاده از مهارت‌های اجتماعی با دیگران ارتباط برقرار کند یعنی با دیگران زندگی کند و سازگاری داشته باشد. رشد اجتماعی مهمترین جنبه شخصیتی افراد است که هر قدر فرد سازگارتر و دارای روابط اجتماعی قوی تر باشد می‌تواند در بستر اجتماع از نظر شخصیتی، شغلی موفق

تر باشد. انسانها امروزه در ارتباط تنگاتنگ با یکدیگر زندگی می کنند. و این ارتباطات طوری فواصل مکانی و زمانی را در نوردیده که از دنیا به عنوان دهکده جهانی ذکر می گردد [۲۴] انسانها باید قادر باشند که روابط دوستی با یکدیگر برقرار کنند، حداقل این ارتباط رابطه ی انسانی است که پیرامون افراد صورت می گیرد. و روابط انسانی عبارت است از: برقراری ارتباط انسانی با افراد از طریق پذیرفتن وجود، شخصیت و ویژگی افراد با تمام تفاوت‌های آنان. شناخت کودک از محیط، ایجاد ارتباط با محیط از بدو تولد آغاز می گردد و خانواده به عنوان اولین مکان برای اجتماعی کردن کودک محسوب می گردد. مدرسه بعد از خانه سعی دارد که به صورت منطقی و منظم فرد را اجتماعی کند. برای این امر از دو طریق عمل می نماید. اول این که کودک با ورود به مدرسه باید بداند که وارد جامعه ی بزرگی شده است که دارای قوانین خاص خودش می باشد و او ملزم است که با رعایت این اصول و قوانین با افراد مخاطب خود ارتباط برقرار کند. در مرحله ی دوم دروسی در ارتباط با اجتماعی نمودن دانش آموزان در نظر گرفته شده که سعی دارد کودک درک درستی از جامعه و مسائل اجتماعی، اقتصادی و سیاسی داشته باشد. و بتواند با کسب مهارت‌های لازم اجتماعی جایگاه مناسبی برای خود به عنوان یک فرد مسئول پیدا نماید [۲۵].

ضرورت درس مطالعات اجتماعی سوم و چهارم و پنجم دوره ابتدایی

آموزش و پرورش یک جامعه در دوره آموزش‌های عمومی باید افراد را به سمت کسب مهارت‌های کلامی، جسمی، علمی و مهارت‌های اتماعی هدایت کند و شخص را آماده ورود به اجتماع نماید. اجتماعی شدن جریانی است که در آن مهارت‌ها، انگیزه‌ها، ارزشها و هنجارها و رفتارهای فرد شکل می گیرد تا فرد در جامعه فعلی یا آتی نقش مناسب و کارآمد داشته باشد. این اجتماعی شدن از لحظه ی بدو تولد یک کودک شروع می گردد و ارتباط دو جانبه میان فرد و اطرافیان تا پایان حیات فرد ادامه دارد. نهاد آموزش و پرورش به عنوان مؤثرترین نهاد در اجتماعی کردن افراد جامعه نقش مهمی را ایفا می نماید. که عملکرد اشتباه این نهاد تاثیر مستقیم بر روی سایر نهادهای جامعه خواهد داشت [۲۶]. اگر مدارس کار کرد اجتماعی کردن افراد را به درستی انجام ندهند، افرادی به جامعه تحویل می دهند که نه تنها یک شهروند وظیفه شناس برای جامعه نخواهد بود بلکه به وظائف خود در آینده به عنوان پدر و مادر آگاه نیست و موجبات نابسامانی اجتماعی را فراهم می سازد. نکته قابل توجه این است که به این نیاز مهم و ضرورت اجتماعی شدن اهمیت خاص و اقدامات ویژه ای صورت گیرد. امروزه هدف از آموزش ایجاد زمینه و بستر مناسب برای تلاش و کوشش و تحقیق دانش آموزان است. تا یادگیری مادام العمر تحقق یابد. آموزش مطالعات اجتماعی بر کسب اطلاعات علمی، مهارت‌های اجتماعی و ذهنی (که شامل مشاهده، اندازه گیری، مقایسه، طبقه بندی و برقراری ارتباط و غیره است) و جامعه پذیری، خودشناسی و کسب نگرشها و ارزشها تاکید خاص دارد. فی المثل همانطور که می دانید اهمیت و لزوم مطالعه ی تاریخ بر کسی پوشیده نیست و فراگیری این گذشته ی هزار توی پر رمز و راز چه روشنگریها و رهنمودهایی که در مسیر پر پیچ و خم آینده می تواند داشته باشد که البته این مهم با مطالعه ی چند سطر تاریخ کتابهای درسی امکان پذیر نیست. و شاید می تواند نه فقط آغاز بلکه پیش درآمدی بر راهی پر فراز و نشیب باشد [۲۷]. اگر کیفیت آموزش مطالعات اجتماعی در جامعه از وضعیت مطلوبی برخوردار گردد دانش آموزان که پیکره ی اصلی جامعه فردا را تشکیل می دهند دچار عقب ماندگی از نظر توسعه ی علمی، صنعتی، فعالیت اجتماعی، سیاسی، اقتصادی نخواهند شد. و در نهایت شهروندانی معتقد به ارزشها و پای بند به اصول اخلاقی، مسئولیت پذیر و سازگار خواهیم داشت. در سطوح ابتدائی سعی شده است مطالب اجتماعی به صورت کمی ارائه شود زیرا در این مقطع هنوز دانش آموز قادر به تفکیک و درک بسیاری از مطالب به صورت مجزا نیست. بنابر این آنچه که لازم است تا یک کودک بتواند ارتباط درستی با پیرامون خود برقرار کند با هم به او ارائه می گردد. دروس مطالعات اجتماعی مجموعه ای بسیار ساده از موضوعات متفاوت مانند تاریخ، جغرافیا، اقتصاد، مردم شناسی، جامعه شناسی و روان شناسی می باشد که در ارتباط با انسان است. این علوم بدون این که هویتشان زیر سوال برود همگی با هم به کودک آموزش داده می گردد. فردی از نظر اجتماعی رشد یافته است که به راحتی بتواند با استفاده از مهارت‌های اجتماعی با دیگران ارتباط برقرار کند یعنی با دیگران زندگی کند و سازگاری داشته باشد [۲۸].

ضرورت و اهمیت برنامه‌ی درسی مطالعات اجتماعی را می‌توان چنین بیان کرد:

الف) پویایی هر جامعه تا حدود زیادی به وجود شهروندانی که برای مشارکت و تعامل در امور زندگی اجتماعی احساس تعهد کنند و از آگاهی‌های لازم در این زمینه برخوردار باشند، بستگی دارد. بر همین مبنا، از یک نظر امروزه اغلب برنامه‌های درسی و از جمله برنامه‌ی درسی مطالعات اجتماعی به سمت تربیت شهروند آگاه و مسئول جهت‌گیری کرده‌اند. شهروند به کسی گفته می‌شود که عضو واحد سیاسی مشخصی به نام کشور است و دارای حقوق مدنی، سیاسی و اجتماعی است. لذا شهروندی مفهومی گسترده‌تر از شهروندی دارد و همه‌ی ساکنان یک کشور اعم از شهری و روستایی را به عنوان واحد ملت شامل می‌شود. هر شهروند همان طور که از حقوقی برخوردار است، مسئولیت‌ها و وظایفی نیز در قبال جامعه به عهده دارد. اگرچه محتوای حقوق شهروندی از کشوری به کشور دیگر متفاوت است اما به طور کلی، همه‌ی جوامع در حال تلاش برای افزایش و بهبود این حقوق‌اند. حقوق مدنی مواردی چون آزادی‌های فردی، آزادی بیان و مذهب، حق مالکیت، حق انتخاب، محل سکونت و نظایر آن را شامل می‌شود. حقوق سیاسی عبارت است از حق مشارکت در عرصه‌های تصمیم‌گیری، تشکیل حزب، برگزاری اجتماعات، شرکت در انتخابات و رأی دادن و امثال آن. حقوق اجتماعی به برخورداری از مواردی نظیر تأمین اجتماعی، بیمه، خدمات بهداشتی و آموزشی، امنیت، تعیین حداقل دستمزد و ... مربوط می‌شود. این حقوق در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز محترم شمرده شده است. با این توضیح می‌توان نتیجه گرفت که هدف و رسالت اصلی برنامه‌ی درسی مطالعات اجتماعی نیز کمک به تربیت «شهروند مطلوب» است. «شهروند مطلوب» کسی است که دانش‌ها، مهارت‌ها و نگرش‌هایی را که پای بندی به آن‌ها برای عموم شهروندان یک کشور لازم تشخیص داده شده، کسب کرده باشد. منظور از شناخت و دانش مدنی، مجموعه‌ای از اطلاعات و آگاهی‌هایی است که یک شهروند مطلوب باید دارا باشد. منظور از توانایی‌های مدنی، مهارت‌های ضروری زندگی در یک جامعه است. نگرش‌های مدنی به طرز تلقی‌ها و اعتقادات شهروندان مربوط می‌شود. همان‌طور که ملاحظه می‌شود، ماهیت «شهروند مطلوب» از نظر معیارها و ویژگی‌ها در کشورهای مختلف متفاوت است. اگرچه مطالعات انجام شده نشان می‌دهد که اشتراکات زیادی نیز در این زمینه وجود دارد. شهروند مطلوب در کشور ما، شهروندی است که هم در باور و اعتقاد و هم در عمل و رفتار، در چارچوب موازین اسلامی حرکت کند و علاوه بر مسئولیت‌پذیری در قبال خود، خانواده، جامعه و محیط پیرامون و تلاش در جهت کسب فضائل اخلاق اسلامی، آگاهی‌ها و مهارت‌های اجتماعی مورد نیاز را برای زندگی مؤثر و مطلوب در جامعه‌ی اسلامی به دست آورد [۲۹].

ب) درس مطالعات اجتماعی بستر مناسبی برای پرورش مهارت‌های زندگی اجتماعی فراهم می‌آورد. در این درس، دانش آموزان با حقوق و مسئولیت‌های شهروندی مورد نظر در جامعه‌ی خود آشنا می‌شوند و با درک و فهم مسائل و موضوعات جامعه‌ی محلی، محیط پیرامون و کشور خود، چگونگی زندگی در اجتماع را می‌آموزند و به مهارت‌های لازم برای زندگی اجتماعی مجهز می‌شوند. درس مطالعات اجتماعی این قابلیت را دارد که تصمیم‌گیری فردی و مشارکت اجتماعی و با هم زیستن را در دانش آموزان تقویت کند. [۳۰]

پ) درس مطالعات اجتماعی با بهره‌گیری از رشته‌ها و شاخه‌های علمی چون تاریخ، جغرافیا، فرهنگ و مردم‌شناسی، مبانی دینی و اخلاق می‌تواند در امر هویت‌بخشی به دانش آموزان نقش مهمی ایفا کند. یکی از ضرورت‌های اساسی وجود این برنامه‌ی درسی، لزوم ایجاد عشق و علاقه نسبت به سرزمین و حفظ کشور، شناخت منابع و استعدادهای آن و هم‌چنین حفظ و انتقال میراث فرهنگی کشور است. کودکان و نوجوانان از طریق برنامه‌ی درسی مطالعات اجتماعی می‌توانند با گذشته‌ی سرزمین خود، آثار و مفاخر و شخصیت‌های بزرگ و هم‌چنین توان‌های محیطی، جغرافیایی و استعدادهای کشورشان آشنا شوند و بدین ترتیب، هویت خود را بهتر درک کنند؛ بدیهی است این غرور ملی که موجب روحیه‌ی اعتماد به نفس و خودباوری می‌شود، یکی از اهداف و رسالت‌های عمده‌ی این درس است [۳۱].

ت) برنامه‌ی درسی مطالعات اجتماعی می‌تواند علاوه بر تربیت اجتماعی و کمک به جامعه‌پذیری، زمینه‌ی پرورش تفکر انتقادی و توانایی نقادی اجتماعی را نیز فراهم آورد؛ بدین ترتیب که دانش آموزان را به تدریج برای داشتن یک موضع فعال، حساس، پویا و منطقی نه صرفاً انفعالی در رویارویی با مسائل جامعه آماده کند؛ به گونه‌ای که آن‌ها بتوانند مسائل اجتماع و

محیط پیرامون خود را هر چند در چارچوب ساده و کودکانه مورد نقد و داوری قرار دهند تا در آینده به افرادی متفکر و مبتکر مبدل شوند و قادر به حل مسائل و دگرگون کردن شرایط و پیشبرد آرمان های جامعه باشند. به طور کلی برنامه های درسی و به ویژه برنامه ی درسی مطالعات اجتماعی وظیفه ی انتقال میراث، را به عهده دارند. لذا علاوه بر اهمیت انتقال و بسط میراث فرهنگی توسط این برنامه، نقد و ارزیابی هنجارها، رسوم، اخلاق و ... مورد توجه است. بدیهی است معیار و ملاک این نقد و بررسی، مبانی اعتقادی و اجتماعی است که زیربنای برنامه را تشکیل می دهد و در کشور ما این مبانی همانا مبانی اعتقادی و اجتماعی دین مبین اسلام است [۳۲].

ث) برنامه ی درسی مطالعات اجتماعی هم چنین با توجه به ماهیت تربیتی و فرهنگی خود، این قابلیت را دارد که به تقویت و درونی سازی ارزش های اخلاقی کمک کند و موجبات گسترش بهداشت روانی و جلوگیری از آسیب ها و کجروی های اجتماعی را فراهم آورد. منظور از درونی کردن ارزش ها این است که امری، جزئی از وجدان شخص شود؛ به گونه ای که نقض آن ارزش نزد شخص طبیعی، خطا و شرم برانگیزد و شخص تعهد وجدانی کند که آن را محترم بشمارد؛ به عبارت دیگر، اگر ارزش ها درونی نشوند و دانش آموزان به صورت ظاهری و صوری آن ها را بپذیرند و نسبت به آن ها اظهار وفاداری کنند، مسلماً در شرایط آزادی و اختیار، بی اعتقادی خود را نسبت به این ارزش ها نمایانگر می سازند [۳۳].

رشد اجتماعی در مطالعات سوم و چهارم و پنجم دوره ابتدایی

رشد اجتماعی مهمترین جنبه شخصیتی افراد است که هر قدر فرد سازگارتر و دارای روابط اجتماعی قوی تر باشد می تواند در بستر اجتماع از نظر شخصیتی، شغلی موفق تر باشد. ویژگیهای مطالعات اجتماعی : ۱- متغیر بودن مفاهیم ۲- توجه به ارزشها ۳- آزمایشگاه علوم اجتماعی ۴- تاثیر دیدگاه معلم اجتماعی ۵- انتقال مفاهیم ۶- تحول مطالعات اجتماعی ۷- مشکلات بررسی زمان و مکان در گذشته [۳۴]. یکی از ضرورت های اساسی موجود این برنامه درسی لزوم ایجاد عشق و علاقه نسبت به سرزمین و حفظ کشور؛ شناخت منابع و استعداد های آن و هم چنین حفظ و انتقال میراث فرهنگی کشور است) برنامه درسی مطالعات اجتماعی می تواند علاوه بر تربیت اجتماعی و کمک به جامعه پذیری زمینه پرورش تفکر انتقادی و توانایی نقادی اجتماعی را نیز فراهم کند بدین ترتیب که دانش آموزان را به تدریج برای داشتن موضع فعال حساس پویا و منطقی نه صرفاً انفعالی در رویارویی با مسائل جامعه آماده کند به گونه ای که بتوانند مسائل اجتماع و محیط پیرامون را هر چند در چارچوب ساده و کودکانه مورد نقد و داوری قرار دهند تا در آینده به افرادی متفکر و مبتکر مبدل شوند و قادر به حل مسائل و دگرگون کردن شرایط و پیشبرد آرمان های جامعه باشند) برنامه درسی مطالعات اجتماعی همچنین این قابلیت را دارد که با توجه به ماهیت تربیتی و فرهنگی خود به تقویت و درونی سازی ارزشهای اخلاقی کمک کند و موجبات گسترش بهداشت روانی و جلوگیری از آسیب ها و کجروی های اجتماعی را فراهم آورد [۳۵]. منظور از درونی کردن ارزشها این است که امری جزء از وجدان شخص شود به گونه ای که نقض آن ارزش نزد شخص طبیعی و خطا و شرم برانگیزد و شخص تعهد وجدانی کند که آن را محترم بشمارد روش های تدریس بهتر در این درس- ایجاد انگیزه (پاسخ خاص) - زنجیره کردن یا طبقه بندی مواد آموزشی که در اختیار گروههاست - تکوین مفهوم (انتخاب مناسبترین نام برای دسته بندی مواد آموزشی)- ژرف نگری به مفهوم (علت تعلق مورد خاص به دسته)- زنجیره ای کردن نمونها (نمود مشترک موارد برای تعلق به دسته)- یافتن تعریف مناسب برای مفهوم (ایجاد و کاربرد قاعده)- فرضیه سازی با استفاده از قاعده (حدس و پاسخ های احتمالی)- حل مساله (آزمایش فرضیه ای که در ذهن فراگیران است)- تأیید (جمع بندی تمامی مراحل قبلی) از طرف دیگر، یکی از روشهای تدریس که امروزه بطور جدی مورد توجه اندیشمندان عرصه تعلیم و تربیت قرار گرفته است، روش تدریس تعاملی یا فعال می باشد. از ویژگی های بارز چنین تدریسی، فعال بودن معلم و دانش آموزان در فضایی کاملاً اجتماعی و آزاد از نظر: بیان اندیشه، نقد سازنده و بازسازی تجارب گذشته شخصی است. طبق این دیدگاه، تدریس بخشی از آموزش است و به آن قسمت از فعالیتهای آموزشی که با حضور معلم در کلاس درس اتفاق می افتد اطلاق می شود [۳۶] از این نظر چهار ویژگی خاص در تدریس وجود دارد که عبارتند از: الف- وجود تعامل بین معلم و دانش آموزان - فعالیت براساس اهداف معین و از پیش تعیین شدهج - طراحی منظم با توجه به موقعیت و امکاناتد - ایجاد فرصت و تسهیل یادگیری دکتترسیف در کتاب روانشناسی پرورشی، ضوابط

و ویژگی هایی برای تدریس یک مفهوم متذکر می شود: یک مفهوم، مجموعه ای از موضوعات یا حوادثی است که در خصوصیات و نام مشترک، سهیم هستند. آموزش مفهومی باید چهار عنصر: تعریف، مثال، غیرمثال، مقایسه ساختار را شامل شود [۳۷].

تدریس مفاهیم در مطالعات سوم و چهارم و پنجم دوره ابتدایی

همیشه در موقع تدریس مفاهیم، یک تعریف و مثال هایی از آن مفهوم و نیز غیرمثالها ارائه شود و مقایسه انجام گیرد. الف (تعریف مفاهیم: یک تعریف، بیان ویژگی های اساسی مطابق با مفهوم است. ب) ارائه مثال و غیرمثال برای مفاهیم: یک مثال نمونه واقعی مفهوم است. بعد از ارائه تعریف، مفهوم بوسیله ارائه مثالها عینی تر خواهد شد. یک مثال خوب، تعریف را با ارائه ویژگی های مفهوم، عینی و ملموس خواهد کرد. برعکس، یک غیرمثال، نمونه ای از یک مفهوم تقریباً مرتبط است که می تواند با مفهوم درس قاطی شود. زمانی که یادگیرندگان بتوانند تفاوت بین مثال و غیرمثال را بگویند آنها مفهوم را فهمیده اند. انتخاب انواع مختلف مثال و غیرمثال بسیار با اهمیت است. یک غیرمثال خوب، مفهومی است که ویژگی هایی به صورت مجزا با آن ویژگی ها همخوانی دارند و می توانند بالقوه با مثال های مفهوم قاطی شوند. ج) مقایسه (قیاس) مفاهیم: یک مقایسه، ارائه مجددی است که با قالب و عملکرد یک مفهوم مطابقت دارد اما از جهات دیگر متفاوت است [۳۸].

مقصد آموزش مطالعات اجتماعی سوم و چهارم و پنجم دوره ابتدایی

مطالعات اجتماعی در مدرسه به دنبال آن است که به بچه ها در خودشناسی، درک و فهم جامعه ی محلی، سرزمین ملی و جامعه ی جهانی، فرآیند اجتماعی شدن، درک بهتر از مسائل اجتماعی، اقتصادی و سیاسی، درک گذشته و حال به مثابه مبنایی برای تصمیم گیری، توانایی حل مسئله، کسب مهارت ها و ایجاد یک نقش مشارکتی فعال در جامعه و پایبندی به ارزش ها کمک می کند. خلاصه ی کلام این که مطالعات اجتماعی به دانش آموز کمک می کند که یاد بگیرد در دنیای امروز و فردا زندگی موفق داشته باشد، روابط خود را با دیگران تنظیم کند، جامعه و فرهنگ خود را بشناسد، از امکانات و منابع محیطی استفاده کند و با محیط های طبیعی اجتماعی تعامل سازنده ای برقرار کند. مطالعات اجتماعی برنامه ای است که عملکرد جوامع انسانی در گذشته، حال و آینده را مطالعه می کند. عملکرد انسان را می توان از منظر تاریخی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی مورد مطالعه قرار داد. علوم گوناگون اجتماعی نظیر تاریخ، جغرافیا، اقتصاد، سیاست و جامعه شناسی اگرچه هر کدام ویژگی های خاص خود را دارند به گونه ای هریک علم مستقلی را تشکیل میدهند، اما وقتی که برای نیل به هدف های مشخص در یک کل قرار می گیرند، از فردیت علمی خود بیرون می آیند و جزء مناسب و مؤثری از یک کل را تشکیل می دهند. در حال حاضر، هر کدام از علوم اجتماعی جایگاه خود را در برنامه ی درسی مطالعات اجتماعی حفظ کرده اند و در ساختار برنامه مشارکت دارند [۳۹].

رابطه مطالعات اجتماعی سوم و چهارم و پنجم دوره ابتدایی با سایر علوم

تاریخ و مطالعات اجتماعی: آموزش تاریخ از اهمیت ویژه ای برخوردار است و باهدف های تربیت شهروند رابطه ی مستقیم دارد. درس تاریخ به دانش آموزان کمک می کند تا آن ها سابقه ی تاریخی مردم خودشان را تشخیص دهند و احساس عشق به کشور، قدردانی و شناخت تلاش های شخصیت ها و مردم را در ساختن جامعه، در خود توسعه دهند. جغرافیا و مطالعات اجتماعی: حوادث تاریخی در بستر مکان اتفاق می افتند. آموزش جغرافیا بر شناخت مکان ها، رابطه انسان با مکان و تفاوت های مکانی از مکان دیگر تأکید دارد. از طریق مطالعه ی جغرافیا، دانش آموزان ضمن شناخت مکان ها، ارتباط مکان ها با یکدیگر، جابه جایی انسان روی زمین، ویژگی های مکان ها و نحوه شکل گیری و شخصیت آن ها، به تأثیرات و اهمیت دانش جغرافیا در زندگی انسان پی می برند.

اقتصاد و مطالعات اجتماعی: انسان از کودکی تا پایان زندگی خود با فعالیت های اقتصادی سروکار دارد. از طریق مطالعه اقتصاد، دانش آموزان یاد می گیرند که انسان دارای یک سلسله نیازها، از جمله نیازهای مادی است. از سوی دیگر، برای تأمین این نیازها باید از منابع استفاده کند. منابع گاه پراکنده اند و گاه محدود. انسان ها برای تأمین نیازهای خود به یکدیگر وابسته اند و این وابستگی از نظر شدت و وسعت فرق می کند. علت رونق داد و ستد و تجارت و بازرگانی ناشی از پراکندگی منابع و تخصصی شدن تولید است.

انسان شناسی و مطالعات اجتماعی: انسان شناسی، شاخه ای از علوم اجتماعی است که فرهنگ، مذهب، هنر، حرفه ها، نمادهای اجتماعی و تفاوت های فرهنگ ها را در جوامع گوناگون به صورت مقایسه ای مطالعه می کند. هر جامعه دارای نظامی از اعتقادات، دانش، ارزش ها و مهارت هایی است که آموختنی است و به عنوان راهنما برای رفتار انسانی در جامعه ای خاص عمل می کند، نامیده می شود [۴۰].

علوم سیاسی و مطالعات اجتماعی: علوم سیاسی رشته ای از علوم اجتماعی است که حکومت، فرآیندهای سیاسی و تصمیم گیری های سیاسی را مطالعه می کند. هر کشور دارای نظام سیاسی خاصی است و می کوشد که ارزش ها، اعتقادات سرزمین هایی را که با نظام سیاسی جامعه سازگار هستند، در دانش آموزان درونی سازد. این جریان جامعه پذیری سیاسی نام دارد. دانش آموزان برای یادگیری تربیت سیاسی انعطاف بیشتری دارند. به همین دلیل، این دوره ها برای آموزش سیاسی، دوره های اساسی و مهمی به شمار می روند. در آموزش علوم سیاسی، ایده هایی چون حکومت و ساختار آن، وظایف حکومت در برابر مردم، وظایف مردم در برابر حکومت، قوانین و خط مشی ها مورد مطالعه قرار می گیرند. از طریق علوم سیاسی، کودکان باید سواد مدنی خود را توسعه دهند و دموکراسی را تمرین کنند.

جامعه شناسی و مطالعات اجتماعی: جامعه شناسی رشته ی وسیعی از علوم اجتماعی است که در مورد ساختار جامعه، گروه ها، نهادها و فرهنگ بحث ها می کند. در برنامه ی درسی مطالعات اجتماعی، ایده ها و مفاهیمی نظیر: خانواده، طبقات اجتماعی، ارزش ها، هنجارها و نحوه ی کنترل اجتماعی که برگرفته از جامعه شناسی هستند، مورد مطالعه قرار می گیرند. بخش عمده ای از موضوعات مطالعات اجتماعی برگرفته از جامعه شناسی است. یکی از واحدهای قابل مطالعه در کودکان، خانواده و ساختار آن، یعنی اولین گروه بنیادی و پایه ی اول جامعه، کارکردهای آن و نقشهای اعضای آن را یاد می گیرند. معمولاً در پایه های ابتدایی، بعد از خانواده، همسایه، زندگی در جامعه و نهادهای اجتماعی، گروه های اجتماعی و نحوه شکل گیری آن ها مطالعه می شود [۴۱].

هدف های کلی آموزش مطالعات اجتماعی سوم و چهارم و پنجم دوره ابتدایی

الف: قلمروشناختی - نیازها، علاقه ها، استعدادها و توانایی های خود و دیگران؛ - نحوه ی زندگی در خانواده، همسایگی و اجتماعات (محله، روستا، شهر، استان، ناحیه و کشور) - نیازهای خانواده و چگونگی تأمین آن ها؛ - رابطه ی متقابل انسان و محیط؛ - محیط طبیعی و پدیده های جغرافیایی؛ - وابستگی افراد و مکان ها به یکدیگر؛ - جابه جایی و ارتباطات؛ - کارکردهای اساسی مسجد، مدرسه و برخی از نهادهای مهم؛ - مفهوم تغییر در جوامع، طبیعت و علل آن؛ - بهداشت و ایمنی (اجتماعی - محیطی) - نحوه گذران اوقات فراغت. - منابع، بهره برداری و توسعه ی پایدار؛ - تولید، مبادله، مصرف؛ - جمعیت، مشاغل، محصولات و توانایی های محیط زندگی؛ - آداب و رسوم؛ - آثار باستانی و بناهای تاریخی مهم؛ - شخصیت های مهم دینی، ملی و علمی؛ - رویدادهای مهم تاریخی ایران؛ - مشترکات ملی (سرزمین مشترک، دین و آداب و رسوم مشترک، زبان و خط مشترک، پرچم مشترک و سرود ملی) - مقایسه ی نواحی جغرافیایی ایران با برخی از نواحی دیگر؛ - کشورهای همسایه و فرهنگ ملل؛ - دنیای کار و حرفه های متعدد؛ - استفاده و سوءاستفاده انسان از زمین؛ - نظام حکومتی در کشورها و درک مناسبات دوجانبه دولت و مردم؛ [۴۲]

ب) قلمرو نگرشی - احترام به ارزش های اسلامی؛ - احترام به خانواده و قدردانی از اعضای آن؛ - احساس قدردانی نسبت به افراد و مؤسساتی که در تأمین نیازهای انسان مشارکت دارند؛ - احترام به همسایگان. - اهمیت دادن به روابط اجتماعی با دیگران؛ - احترام به قوانین و مقررات اجتماعی؛ - علاقه مندی به شخصیت های دینی، ملی و علمی؛ - علاقه مندی به حفظ میراث فرهنگی؛ - ارزش گذاری بر منابع طبیعی و انواع انرژی؛ - داشتن روحیه ی صرفه جویی و پرهیز از اسراف؛ - ارزش قائل شدن برای خانواده ی کوچک؛ - اهمیت دادن به بهداشت فردی و اجتماعی؛ - احساس مسئولیت در برابر آلودگی های زیست محیطی؛ - علاقه به بهره گیری صحیح از اوقات فراغت؛ - احساس مسئولیت در برابر جامعه و سرنوشت کشور؛ - قدردانی از شهدا و افرادی که برای سعادت مردم تلاش می کنند؛ - علاقه مندی به مطالعه، تحقیق و تفحص [۴۳]

ج) قلمرو مهارتی - کسب مهارت های فرآیند تفکر، نظیر گردآوری اطلاعات، استفاده از منابع، دسته بندی کردن، مقایسه کردن و نتیجه گیری؛ - توانایی برقراری ارتباط با دیگران؛ - شرکت در بحث های گروهی و مشارکت در عقیده و تجربیات دیگران؛ - توانایی نوشتن نامه و تهیه ی گزارش؛ - تجسم زندگی در زمان ها و مکان های دیگر؛ - توانایی ترسیم نقشه های ساده، طراحی جدول و نمودار؛ - توانایی تصمیم گیری و برخورد عاقلانه هنگام مواجه شدن با خطر [۱۵]؛

ویژگی های کلاس درس مطالعات اجتماعی سوم و چهارم و پنجم دوره ابتدایی

ویژگی های فضایی_ کالبدی

با توجه به اهداف و ماهیت درسی مطالعات اجتماعی و در نظر گرفتن این که مطالعات اجتماعی دانش آموزان را برای زندگی در اجتماع آماده می سازد، بدیهی است که مؤثرترین فضای آموزشی برای این درس، محیط های واقعی زندگی دانش آموزان است. دانش آموزان در انواع اجتماعات محلی پیرامون خود خواهند توانست به تجربیات دست اول، دست یابند و به طور ملموس و عینی با واقعیات و پدیده های محیطی و اجتماعی روبه رو شوند؛ به همین منظور، بازدید از محیط های اطراف مدرسه و برگزاری جلساتی از درس مطالعات اجتماعی در فضای خارج از مدرسه کاملاً ضروری است. مکان های اوقات فراغت در محل زندگی دانش آموزان چون پارک ها، فرهنگ سراها، موزه ها و مساجد، نهادها و مراکز خدماتی چون آتش نشانی و دفاتر پست، مراکز تولیدی و خدماتی چون کارگاه های تولید پوشاک و غذا و فروشگاه ها، ایستگاه های مسافربری و پایانه های حمل و نقل عمومی، واقعی ترین فضاها برای آموزش مفاهیم و موضوعات درسی مطالعات اجتماعی اند [۵]. برای مثال، آموزش مضمونی نظیر تولید و مصرف پوشاک را در نظر بگیرید. در این زمینه، می توان دانش آموزان را به یک فروشگاه (ترجیحاً فروشگاه های زنجیره ای چند طبقه) برد و نحوه ی خرید لباس از جمله انتخاب لباس، رعایت نکات لازم در حین خرید، علائم شست و شو یا نگه داری لباس و برگه ی قیمت را آموزش داد. در همان محل می توان ساختار فروشگاه، تعداد کارکنان و وظایف آن ها، مشاغل را که با فروشگاه سر و کار دارند اعم از فروشندگان، حسابدار، مدیر، نظافتچی و نگهبان کنترل و هم چنین نحوه ی چیدن وسایل و لوازم و طبقه بندی کالاها، موقعیت مکانی فروشگاه و نحوه ی دسترسی به آن در منطقه و ... را آموزش داد. در همین جهت، با انجام یک بازدید گروهی از کارگاه تولید لباس، می توان از دانش آموزان خواست تا قبلاً سؤالاتی را به طور گروهی طراحی و یادداشت کنند. در حین بازدید از کارگاه، بچه ها می توانند درباره ی وسایل و ابزار کار، خط تولید و مشاغل که با یکدیگر همکاری می کنند چون برش زن، طراح الگو، خیاط، دگمه دوز، اتوکش و ... و نحوه ی همکاری آن ها میزان دست مزد کارکنان، نحوه ی ارسال لباس ها به مراکز فروش و توزیع پوشاک، نحوه ی تهیه ی مواد اولیه چون پارچه و نخ، میزان تولید لباس در روز و مسائل بهداشتی و ایمنی کارگاه چون نور کافی و لباس کار و بسیاری مسائل دیگر پرس و جو کنند و با مشاهده ی عینی و به طور مستقیم، به پاسخ سؤالات خود دست یابند. مهم ترین فایده ی آموزش در محیط های واقعی زندگی، همان مواردی است که نظریه پردازان یادگیری به آن ها تأکید کرده اند. این موارد عبارت اند از: یادگیری پایدار به دلیل عینی بودن و استفاده از تجربه های حسی و لمسی مستقیم مسائل و پدیده ها، عدم تحمیل فضاهای خستگی آور و ملالت بار کلاس های رسمی، ایجاد انگیزش برای یادگیری و مشاهده ی دقیق. به علاوه، این سبک از آموزش یعنی آموزش در محیط های واقعی به دلیل پیوند میان درس و زندگی، موجب کاربردی تر شدن محتوای آموزش می شود [۳].

در کلاس های رسمی مدرسه نیز، از آن جا که درس مطالعات اجتماعی بر تعامل گروهی تأکید دارد، از نظر فضایی_ کالبدی، نحوه ی آرایش و چیدن میز و نیمکت های کلاس باید به گونه ای باشد که امکان کار گروهی دانش آموزان را فراهم آورد؛ بدین منظور باید بتوان در مواقع لزوم به راحتی و با سرعت، آرایش مورد نظر را برای دور هم نشستن گروه های دانش آموزان در کلاس، ایجاد کرد. دیوارها و فضای کلاس مطالعات اجتماعی باید جذابیت لازم را برای دانش آموزان ایجاد کند و نباید خالی از تصویر، افسرده و بی روح باشد. در این زمینه، تابلوهای مخصوص برای نصب آثار و کارها و فعالیت های دانش آموزان و به نمایش گذاشتن نتایج و گزارش های کار گروهی، قفسه ها و ویتترین های مناسب برای نگه داری نقشه ها، آلبوم ها، اطلس ها و مدل ها، نرم افزارها، فیلم و اسلاید، عکس ها، کره ی جغرافیایی یا ماکت ها و مدل هایی که توسط دانش آموزان ساخته شده

است، به جذابیت و کیفیت فضای آموزشی کمک می‌کند. به طور کلی، معلم مطالعات اجتماعی باید با توجه به تنوع و مضمون درس‌ها و با توجه به استفاده‌ی بهینه و مؤثر از امکاناتی که در اختیار دارد، فضای مطلوب و مؤثری را برای تدریس هر موضوع پیش‌بینی و تدارک ببیند. شایسته است معلم برای نیل به این منظور، به تنوع بخشیدن فضای کالبدی یادگیری توجه کرده، با ایجاد آرایش‌های مختلف میز و نیمکت‌ها یا آموزش‌های برخی واحدهای یادگیری در فضاها و محیط‌های خارج از کلاس و خارج از مدرسه، از تکرار و یکنواختی جلوگیری کند. پس، فضای کلاس درس مطالعات اجتماعی نیز مانند سایر دروس باید برانگیزاننده باشد و مجموعه‌ی عوامل بتواند دانش‌آموز را به کاوشگری و تفکر ترغیب کند [۸].

ویژگی‌های روانی - عاطفی

همان‌طور که پیش‌تر گفتیم، درس مطالعات اجتماعی در تربیت اجتماعی نقش مهمی بر عهده دارد و هدف غایی آن، پرورش شهروندان آگاه به حقوق و مسئولیت‌ها، پای‌بند به قانون، مؤمن و معتقد به ارزش‌های اخلاقی و مجهز به مهارت‌های لازم برای زندگی است. البته دست‌یابی به اهداف شناختی، مهارتی و ارزشی - نگرشی این برنامه از طریق هماهنگی همه‌ی عناصر برنامه از جمله محتوا و نحوه‌ی سازماندهی آن، روش‌های مناسب یاددهی یادگیری و شایستگی و صلاحیت عوامل اجرایی اعم از اولیای آموزش و پرورش و مدرسه و معلمان میسر می‌شود. در این زمینه، صلاحیت‌ها و شایستگی‌هایی که معلم مطالعات اجتماعی باید واجد آن باشد، اهمیت زیادی دارد. نخست آن که معلم درس مطالعات اجتماعی نیز مانند سایر دروس باید هم صلاحیت‌های عام حرفه‌ای یعنی تسلط به دانش و اطلاعات تخصصی موضوع تدریس، توانایی و مهارت در امر تدریس و اداره‌ی کلاس و هم صلاحیت‌های عاطفی یعنی علاقه به امر تعلیم و تربیت دانش‌آموزان را داشته باشد. در این زمینه، فضای حاکم بر روابط متقابل عاطفی میان معلم و دانش‌آموزان از یک سو و دانش‌آموزان با یکدیگر در کلاس درس مطالعات اجتماعی، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است [۱۱].

الگو بودن: معلم الگوی دانش‌آموزان است و آن‌چه در شخصیت معلم جلوه دارد در وجود دانش‌آموزان نیز جلوه‌گر می‌شود؛ بر همین اساس، معلم مطالعات اجتماعی نمونه‌ی عینی ارزش‌ها، صلاحیت‌ها و مهارت‌های اجتماعی برای دانش‌آموزان است. معلم مطالعات اجتماعی فردی است مسئول و متعهد، قانونگرا، علاقه‌مند به پیشرفت کشور خود، منظم، اهل مطالعه و تحقیق، صاحب تفکر خلاق و نقاد، با روحیه و با نشاط، و پای‌بند به ارزش‌ها و اخلاق اسلامی. برای مثال، معلم نامنظم یا بی‌اعتنا به قانون نمی‌تواند نظم و قانونگرایی را در دانش‌آموزان تقویت کند یا معلمی که نسبت به آینده حس بی‌اعتمادی و ناامیدی دارد، این احساسات خود را نسبت به آینده یا پیشرفت جامعه‌ی خود، به دانش‌آموزان منتقل می‌کند. معلم مطالعات اجتماعی به عنوان الگوی عملی بچه‌ها، باید رفتار و گفتار مناسب و هم‌سوئی داشته باشد تا از آثار سوء دوگانگی در رفتار و گفتار و نتایج معکوس این امر جلوگیری شود [۴].

برقراری رابطه‌ی مؤثر با دانش‌آموزان در فرایند آموزش: معلم مطالعات اجتماعی باید در فرایند آموزش در روابط خود با دانش‌آموزان آن‌چنان مؤثر و سازنده عمل کند که آثار آن در شخصیت و نگرش دانش‌آموز و حتی روابط او با خانواده و گروه هم‌سالانش نیز متجلی شود. نخست، معلم باید به کرامت انسانی و ارزش شخصیت هر یک از دانش‌آموزان احترام بگذارد و به این نکته که همه‌ی آن‌ها دارای استعداد و توان رشدند معتقد باشد. به وجود آوردن فضای اعتماد و احترام متقابل و به کارگیری شیوه‌های مشارکتی در فرایند و مراحل مختلف آموزش، مهم‌ترین رکن روابط معلم و دانش‌آموز در کلاس درس مطالعات اجتماعی است. از آنجا که این درس در تقویت‌گرایی‌ها و باورهای اجتماعی و حس مسئولیت‌پذیری نقش مهمی ایفا می‌کند، عمل مسئولانه‌ی معلم در همه شرایط و سازماندهی مطلوب فعالیت‌های مشارکتی در فرایند آموزشی، حس مسئولیت‌پذیری و با یکدیگر کارکردن توأم با محبت را به دانش‌آموزان منتقل می‌کند. فراهم آوردن فضای مناسب برای ارائه‌ی نظرها و ایده‌های دانش‌آموزان و گوش دادن به حرف‌های آن‌ها به ویژه برای کودکان دوره‌ی ابتدایی که به تقویت اعتماد به نفس و خودباوری نیاز دارند، از ویژگی‌ها و مسئولیت‌های مهم معلم مطالعات اجتماعی است. معلم مطالعات اجتماعی باید در روابط خود با دانش‌آموزان به گونه‌ای مؤثر و سازنده عمل کند که آثار آن به خوبی در روابط میان دانش‌آموزان با خانواده، گروه هم‌سالان و غیره متجلی شود [۱۰].

معلم درس مطالعات اجتماعی باید بچه ها را نسبت به محرک های محیطی حساس تر و نیز فضای کلاس را پویاتر کند، منابع قابل دسترس را در اختیار دانش آموزان قرار دهد، حس اعتماد و خودباوری را در آن ها تقویت کند، عقاید خود را به دانش آموزان تحمیل نکند و تحمل آرای دیگران را به آن ها بیاموزد. به نظرها و پیشنهادات مطرح شده از سوی دانش آموزان توجه و دقت کافی داشته باشد. آن ها را به یافتن راه حل های تازه و ابتکاری در هر زمینه تشویق کند. معلم درس مطالعات اجتماعی باید نقش اوضاع و احوال فرهنگی و جغرافیایی محل زندگی دانش آموزان را برای طرح مباحث مختلف در نظر بگیرد و بر آن اساس، به فهماندن مطالب اقدام کند. توجه به تفاوت های فردی و مشکلات خاص کودکان، به ویژه برای معلم این درس، ضروری است؛ بر این اساس، معلم مطالعات اجتماعی باید برآیند و مجموعه ای از تحقق اهداف را با توجه به استعدادها و توان های مختلف دانش آموزان پیگیری و طلب کند و از تأکید بر توانایی همه ی افراد بر همه چیز بپرهیزد [۶]. آموزش شیوه ی صحیح فکر کردن و تقویت مهارت های فرایند تفکر در زمینه ی مسائل و روابط اجتماعی و تصمیم گیری ها باید از طریق تعامل مناسب معلمان با دانش آموزان در موقعیت های مختلف در کلاس به شیوه ای غیرمستقیم و مؤثر تحقق یابد.

ایجاد رابطه ی مؤثر بین دانش آموزان: معلم درس مطالعات اجتماعی باید علاوه بر برقراری رابطه ی مناسب و مؤثر با دانش آموزان، ارتباطات مفید و مؤثر میان آن ها با یکدیگر را نیز تقویت کند. معلم با توجه به ماهیت درس مطالعات اجتماعی و فعالیت ها و مهارت های مربوط به آن، تمرین زندگی اجتماعی را در محیط مدرسه پایه ریزی کرده و با اتخاذ شیوه های مناسب هنگام کارهای گروهی، موانع موجود در راه ارتباط مؤثر در گروه هم سالان را از میان برمی دارد و روابط دوستانه و همکاری و مسئولیت پذیری را در بین بچه ها تقویت می کند. معلم مطالعات اجتماعی ضمن به وجود آوردن فضای رقابت سالم باید به گونه ای عمل کند که از یک سو، زمینه برای بروز و ظهور استعدادهای فردی مساعد شده و از سوی دیگر، روحیه ی کارگروهی و مشارکت در کودکان تقویت شود. وقتی در هنگام کار و فعالیت، سوء تفاهم ها و اختلافاتی میان کودکان پدید می آید، معلم باید به شیوه ای مطلوب و منطقی دخالت کند و ضمن نشان دادن راهکارهای درست، به اصلاح روابط بین بچه ها بپردازد [۱۳].

معلم مطالعات اجتماعی نقش مؤثری در ایجاد جو همدلی، اعتماد و دوستی بین دانش آموزان ایفا می کند؛ از این رو، به وجود آمدن فضای نشاط و سرزندگی ناشی از پیشرفت گروهی و دسته جمعی در کلاس به نحوه ی مدیریت معلم بستگی دارد. به روز بودن و مطالعه ی مستمر: درس مطالعات اجتماعی بنا به ماهیت خود با مسائل و موضوعات اجتماعی سر و کار دارد و این امور به طور مداوم تغییر و تحول می یابد؛ اخبار و گزارش های روزمره، تحولات مربوط به دیدگاه ها و نگرش ها، تغییرات محیطی، تصمیم گیری های سیاسی اقتصادی و تغییرات اجتماعی که عموماً در مطبوعات و نشریات انعکاس می یابد. معلم مطالعات اجتماعی بنا به ماهیت این درس باید فردی اهل مطالعه باشد و با مطالعه ی مستمر رویدادهای جاری و مسائل اجتماعی، محیطی، اقتصادی و فرهنگی، از آگاهی های لازم در این زمینه برخوردار شود؛ به عبارت دیگر، به روز بودن برای معلم مطالعات اجتماعی اولویت خاص دارد [۱۴].

و در پایان سرفصل های موضوعی مطالعات اجتماعی در دوره ی آموزش ابتدایی جهت اطلاع بیان می نماییم:

سرفصل های موضوعی مطالعات اجتماعی سوم و چهارم و پنجم دوره ابتدایی

پایه ی سوم ابتدایی . ۱. خانواده؛ ۲. شهر و مشاغل شهری (شیراز و آثار مهم تاریخی)؛ ۳. چادرنشینی؛ ۴. روستا و مشاغل روستایی؛ ۵. تقسیمات سیاسی ایران؛ ۶. اصفهان؛ ۷. قم؛ ۸. اطاعت از قانون؛ ۹. علائم راهنمایی و رانندگی؛ ۱۰. کارخانه؛ ۱۱. بهشت زهرا؛ ۱۲. نماز جمعه ی تهران؛ ۱۳. بازدید از موزه ی سعدآباد؛ ۱۴. شمال ایران؛ ۱۵. محیط زیست؛ ۱۶. مشهد؛ ۱۷. پلیس؛ ۱۸. مسافرت با قطار؛ ۱۹. نامه ای به دوست؛ ۲۰. ثبت نام در مدرسه

پایه ی چهارم ابتدایی

الف) جغرافیا ۱. محیط زندگی ما؛ ۲. چه وسایلی به یادگیری جغرافیا کمک می کند؟ ۳. نقشه چیست؟ ۴. چگونه جهت های جغرافیایی را پیدا کنیم؟ ۵. ناهمواری های ایران (سرزمین های بلند و پست)؛ ۶. آب و هوا چیست؟ ۷. نواحی آب و هوایی ایران

کدامند؟ ۸. دریاها و دریاچه های ایران؛ ۹. چرا رودها برای ما اهمیت دارند؟ ۱۰. راه ها در زندگی ما چه نقشی دارند؟ ۱۱. راه های ایران.

(ب) تاریخ . ۱. زندگی انسان نخستین؛ ۲. پیدایش روستاها؛ ۳. نخستین شهرها؛ ۴. پیامبران الهی؛ ۵. مهاجرت آریایی ها؛ ۶. هخامنشیان؛ ۷. اشکانیان؛ ۸. ساسانیان؛ ۹. طلوع خورشید اسلام در ایران

(ج) تعلیمات مدنی . ۱. خانواده، ۲. زندگی خانوادگی؛ ۳. مدرسه؛ ۴. مسجد؛ ۵. زندگی روستایی؛ ۶. زندگی شهری؛ ۷. ملت ایران؛ ۸. امت اسلامی.

پایه ی پنجم ابتدایی

(الف) جغرافیا . ۱. تقسیمات کشوری ایران، ۲. جمعیت ایران؛ ۳. کشاورزی و دامپروری در ایران ۴. انرژی نفت و گاز؛ ۵. صنایع ایران؛ ۶. همسایگان ایران (ترکمنستان، جمهوری آذربایجان، ارمنستان، ترکیه، عراق، افغانستان، پاکستان)؛ ۷. قاره های جهان؛ ۸. سیاره ی زمین چه شکلی دارد؟ ۹ حرکت های زمین.

(ب) تاریخ . ۱. ظهور اسلام؛ ۲. گسترش اسلام؛ ۳. حکومت اسلامی؛ ۴. حکومت اسلامی بعد از پیامبر؛ ۵. خلافت حضرت علی (ع)؛ ۶. خلافت امام حسن (ع) و قیام امام حسین (ع)؛ ۷. حکومت بنی عباس؛ ۸. حکومت های مستقل اسلامی در ایران؛ ۹. حمله مغول ها به ایران؛ ۱۰. صفویه؛ ۱۱. افشاریه و زندیه؛ ۱۲. قاجاریه؛ ۱۳. انقلاب مشروطیت؛ ۱۴. حکومت پهلوی؛ ۱۵. انقلاب شکوهمند اسلامی.

(ج) تعلیمات مدنی . ۱. استقلال، آزادی، جمهوری اسلامی؛ ۲. قانون اساسی؛ ۳. رهبری؛ ۴. وظایف حکومت در جامعه ی اسلامی؛ ۵. وظایف افراد در جامعه اسلامی؛ ۶. وحدت؛ ۷. شورا؛ ۸. تعاون؛ ۹. ایثار و فداکاری.

بحث و نتیجه گیری

از مباحث فوق نتیجه گرفته می شود که یکی از ابعاد تربیت انسان، بعد اجتماعی تربیت است. مقصود از تربیت، تربیت افراد به گونه ای است که از مهارت های اجتماعی، ارتباطی، اقتصادی و محیط شناسی برخوردار باشند. آموزش و پرورش باید دانش آموزان را افرادی مطلع نسبت به مسائل گذشته، حال و آینده ی جامعه، محیط زندگی (اعم از طبیعی و اجتماعی)، متعهد به ارزش ها و علاقه مند به مشارکت در فعالیت های اجتماعی، سیاسی و داشتن روحیه ی انتقادپذیری و انتقادکنندگی تربیت کند. تنها از طریق آموزش مطالعات اجتماعی است که افراد با محیط جامعه، ارزشها، فرآیندهای اجتماعی و اقتصادی و مسئولیت های خود نسبت به دیگران آشنا می شوند. هیچ یک از مواد درسی همچون مطالعات اجتماعی نمی تواند به تحقق این هدف ها کمک کند.

این مطالعه نشان داد، مطالعات اجتماعی برنامه ای است که در آن محاسن زیر قابل مشاهده است:

- به ایجاد فهم وسیع موضوعات هفت گانه ی علوم اجتماعی کمک می کند. - به نیازهای فرد و جامعه توجه دارد. - محتوا و روش های برگرفته از موضوعات علوم اجتماعی با توجه به ویژگی مخاطبان، با زبانی ساده ارائه می شود. - پرورش مهارت های فرآیند تفکر، نظیر گردآوری اطلاعات، مشاهده کردن، حل مسئله، تعمیم دادن، استنتاج کردن و... از هدف های اساسی آن است. - در آن، مهارت تصمیم گیری در مواجهه با مسائل اجتماعی آموزش داده می شود. - مهارت های ارتباطی در آن تقویت می شود. - تجربه ها و دانشها به شکل معنادار با یکدیگر تلفیق می شوند. - به ایجاد سازگاری بین فرد و جامعه کمک می کند. - افراد را برای برخورد مسئولانه اجتماعی و محیطی آماده می کند. - به آموزش مهارت های اقتصادی توجه دارد.

منابع و مأخذ

آتش افروز، محمد و همکاران (۱۳۹۷). «بررسی جایگاه فضای مجازی در سند تحول بنیادین در آموزش و پرورش». نهمین همایش انجمن فلسفه تعلیم و تربیت ایران. دانشگاه سیستان و بلوچستان.

۱. خداویسی، سارا و همکاران (۱۳۹۷). توسعه حرفه ای معلمان با استفاده از فضای مجازی: مطالعه پدیدارشناسانه معلمان شهر همدان». مجله علمی - فناوری آموزش. شماره ۱.

۲. سراجی، فرهاد (۱۳۹۱). معلم مجازی. دانشنامه برنامه درسی.

۳. سند برنامه درسی ملی (۱۳۹۱). شورای عالی آموزش و پرورش. تهران.
۴. سند تحول بنیادین آموزش و پرورش (۱۳۹۰). شورای عالی آموزش و پرورش و دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی. تهران.
۵. صافی، احمد، (۱۳۸۹) آموزش و پرورش ابتدایی، راهنمایی، و متوسطه، سمت،
۶. صالحی مبارکه، زهرا و همکاران (۱۳۹۷). «بررسی آموزش الکترونیک و تأثیر آن در یادگیری». مجله نخبگان علوم مهندسی. شماره ۱۲.
۷. صفرازی، حمیده و حیدرزادگان (۱۳۹۷). «بازتعریف فضای مجازی براساس سند تحول بنیادین در نظام آموزش و پرورش». نهمین همایش انجمن فلسفه تعلیم و تربیت ایران. دانشگاه سیستان و بلوچستان.
۸. صلواتی، پرستو و همکاران (۱۳۹۹). تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی دوره اول دبیرستان براساس شاخص های محتوایی برنامه درسی ملی». مجله پژوهش برنامه درسی. دوره دوم. شماره ۶۴.
۹. عزیزی نژاد، بهاره و همکاران (۱۳۹۷). مقایسه تأثیر آموزش مبتنی بر فاوا با آموزش سنتی بر اشتیاق تحصیلی دانش آموزان. مجله علمی-پژوهشی فناوری آموزش. شماره ۲.
۱۰. علیزاده واجاری، عارفه و همکاران (۱۳۹۵). «قابلیت های بستر مجازی برای تربیت معلم و توسعه حرفه ای معلمان». همایش ملی تربیت معلم. دانشگاه فرهنگیان. اصفهان.
۱۱. کریم پور، شهین، (۱۳۸۰)، بررسی قابلیت اجرایی اهداف آموزش و پرورش، تهران، مدرسه،
۱۲. کول، ونیتا (۲۰۱۴). برنامه آموزش و پرورش در دوره پیش از دبستان. ترجمه ی فرخنده مفیدی (۱۳۹۱). تهران: انتشارات سمت.
۱۳. کیا، علی اصغر (۱۳۸۸). «نگاهی به آموزش مجازی (الکترونیک)». کتاب ماه علوم اجتماعی. شماره ۲۴.
۱۴. گلاسر، ویلیام (۱۳۹۵). مدارس بدون شکست. ترجمه ساده حمزه. انتشارات رشد. تهران. چاپ سوم.
15. . Belbin, c. and Belbin, R.M. (2014) problems in Adult Retraining, London: Heinemann.
16. . Cloeman, A. (2019) preparation for Retirement in England and vales, Leicester: NIAE
17. . Dewey, g. (2015) Education and democracy, New york: Tnefree press
18. . garvis,p. (2018) pre retirement education: dedigh and analysis.
19. . Knowles, M.S. (2015). The Maing of Adult educatots. San Francisco: gossey
- Bass.Aliasgari M, charbashlu H, Ataran A. (2014). *The Position of the human rights components in the contents of Iran elementary education Textbooks*. Theory and practice in the curriculum. Vol [1], No 1, pp 147-168. [Persian]
20. . Neary, M. (2017), Preparation Loye assessing clini cal compertance: project 20۱۷.An investigaton. Ph.D university wales, Cardiff.
21. Amirarjmand A. (۲۰۱۸). *Human Rights Education*. Journal of Legal Research. Vol [25], No 11, pp 25-26. [Persian]
22. Andreopoulos, G. J., & Claude, R. P. (Eds.). (۲۰۱۷). *Human rights education for the twenty-first century*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
23. Azar A. (20۱1). *Extension of the Shannon entropy method for processing data in content analysis*. Journal of Humanities (Alzahra). Vol [11], No 38, pp 8-12. [Persian]
24. Banks, J. A. (20۱8). *Diversity, group identity, and citizenship education in a global age*. Educational Researcher. Vol [3], No 37, pp 129-139.
25. Bodaghian M, nateghi F. (2016). *Identifying Citizenship's Skills losses in the Primary School Curriculum*. Research in curriculum planning. Vol [13], No 22, pp 1-12. [Persian]

26. Borg, W. R., Gall, M. D., & Gall, J. P. (20۱6). *Educational research: An introduction* (8th Ed.). Boston, MA: Pearson/Allyn & Bacon.
27. Breen, C. (20۱5). *Age discrimination and children's rights: Ensuring equality and acknowledging difference*. Boston, MA: Brill Academic Publishers.
28. Brock-Utne, B. (20۲0). *Peace education in an era of globalization*. Peace Review. Vol [1], No 12, pp 131-138.
29. Cheraghi K, Bagherzadeh Z, Ghoreishi S. (20۱5). *The first step for human rights education*. Tehran: SHORA Press.
30. Conde, H. V. (20۱4). *A handbook of international human rights terminology*. Lincoln: University of Nebraska Press.
31. De La Caba Collado, M., & López Atxurra, R. (20۱6). *Democratic citizenship in textbooks in Spanish primary curriculum*. Journal of Curriculum Studies. Vol [2], No 38, pp 205-228.
32. Delavar. A. (20۱4). *Theoretical and practical research in the humanities and social sciences*. Tehran: ROSHD Press.
33. Detrick, S., & Vlaardingerbroek, P. (۲۰۱۸). *Globalization of child law: The role of the Hague conventions*. Netherlands: Brill Academic Publishers.
34. Ebrahimi M. (20۱7). *Prophet and children's rights*. Figh Pajhuan. Vol [1], No 27, pp 34-66. [Persian]
35. Eide, A., Krause, C., & Rosas, A. (2014). *Economic, social, and cultural rights: A textbook* (2nd Ed.). Dordrecht: M. Nijhoff Publishers.
36. Fathi Vajargah K, Shams morkani G, Luraee M, Aghili R. (2014). *Analysis of components of human rights in elementary school textbooks*. Quarterly Journal of Educational Innovations. Vol [13], No 49, pp 7-24. [Persian]
37. Fergusson, D. M., & Lynskey, M. T. (۲۰۲۰). *Physical punishment/maltreatment during childhood and adjustment in young adulthood*. Child Abuse & Neglect. Vol [7], No 21, pp 617-630.
38. Fineman, M. A. (20۱9). *What is right for children? The competing paradigms of religion and human rights*. Farnham, England: Ashgate Publishing.
39. Flowers, N., Bernbaum, M., Rudelius-Palmer, K., & Tolman, J. (20۲0). *The human rights education handbook: Effective practices for learning, action, and change*. Minneapolis: Human Rights Resource Center.
40. Flowers, Nancy et al. (۲۰۱۲). *The human Rights Education Hand book, Effective Practices for learning, Action and change*, www server. Law. Wits. As za /humanrts /edumat /pdf /hreh. Pdf, p. ۱
41. Ghaedi Y, charbashlu H, ataran A. (2014). *Children's Rights Components in "Social Education" and "Heavenly Gifts" Textbooks: A Quantitative Content Analysis*. Thinking and children. Vol [1], No 5, pp 81-104. [Persian]
42. Mary neary, (2016), *Curriculum studies in post compulsory and adult Education*, Nelson thornes Ltd.